

Krčméryho pohľad na slovenský literárny stredovek

ERIKA BRTÁŇOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Krčméryho pohľad na túto etapu slovenského literárneho vývinu má predovšetkým kulturologický rozmer. Dejiny literatúry chápal ako prirodzenú súčasť národnej kultúry. Slovákov považoval za kultúrny a starobylý národ. Vychádzal totiž z premisy, že Slovensko nikdy nestálo pasívne na okraji dejinného pohybu, „*ale je rózcestím medzi dvoma svetmi, ktoré sa cezeň rytmicky prelievajú a harmonicky vyrovnávajú*“.¹ Na jeho území dochádzalo k stretávaniu kultúr Východu i Západu, v prvej perióde stredoveku predovšetkým ku kontaktovaniu byzantskej a románskej, následne gotickej kultúry. Neskôr podľa neho pokračovala „transfúzia“ so všetkými susednými kultúrami: nemeckou, maďarskou a českou.

Z tohto zorného uhla vidí Krčméry aj perspektívy domáceho medievalistického výskumu. Upozorňuje na potrebu štúdia byzantského kultúrneho dedičstva: *Štúdiom literatúry byzantskej všeličo objasní sa ešte z duchovného života Veľkej Moravy, lenže štúdium toto, veľmi rozsiahle vo veciach výtvarného umenia byzantského, málo zvažilo dosiaľ literatúru, najmä literatúru svetskú*. Rovnaký dôraz kladie i na poznanie západoeurópskej kultúry: „*Sotva bude možné vyložiť zhody tieto len jednostranným účinkom kultúry byzantskej, ale ukáže sa i v tejto veci, že duchovný život najpruďšie srší v stretaní dvoch svetov.*“²

Takto sa na území Slovenska sformovala osobitá kultúra, ktorá medzi týmito pólmi našla rovnováhu a zachovala si svoju podstatu. Zakladá sa na „antitíze sveta pohanského, slovanského so svetom kresťanským“. Nositelia týchto kultúrnych hodnôt – Slováci – sú podľa Krčméryho „etnologickým uzlom Slovanstva“. „*Ale jednako bez akéhokoľvek romantického dômyslu, ostáva Slovensko výnimečne, šťastne postaveným v Slovanstve. Sme geograficky i jazykove v centre Slovanstva, možné nám je prečítať, zažiť kontinuitu slovanského sveta intenzívnejšie, ako Slovanom kdekoľvek inde, sme Provincálci v mori slovanskom.*“³ Slovankej populácii prisúdil Krčméry vysokú mieru emocionality, ktorá našla výraz práve v poézii: „*V západnej Európe stredovek je predne vedou, u Slovanov je predne poéziou.*“ A ďalej: „*Slovanstvo je oblasť homérska, a Západ je oblasť Vergiliova v poézii. V myslení Slovanstvo Platón je, a Západ Aristoteles.*“⁴

Ani literatúru stredovekého Slovenska nechápe Krčméry periférne. Ukazovateľmi literárnosti či kultúrnosti sú preňho predovšetkým jazyk a písmo. V tomto ohľade zákla-

¹ KRČMÉRY, Š.: *Dejiny literatúry slovenskej 1*. Bratislava: Tatran, 1976, s. 84 – 85.

² KRČMÉRY, Š.: *Dejiny...* Ref. 1, s. 57.

³ KRČMÉRY, Š.: Jubileum Matice Slovenskej. In: *Slovenské Pohľady*, roč. 39, 1923, č. 6 – 8, s. 428.

⁴ KRČMÉRY, Š.: *Dejiny...* Ref. 1, s. 84.

dy slovenského kultúrneho života boli položené ešte v 9. storočí – v „ére cirkevnej slovančiny“. Po nej sa prostriedkom domácej vzdelanosti stal „mŕtvý jazyk“ – latinčina. Preto obdobie jej supremacie označuje Krčméry – možno až príliš exaltovane – ako „nemé stolia“. Jeho mienka je však výslednicou dobového stavu poznania. Novú – priaznivejšiu – etapu vo vývoji domácej kultúry vzhliada na konci 15. storočia v súvislosti s presadzovaním sa starej češtiny a s ponúkaním možnosti vzdelávať sa v tomto jazyku.

Krčméryho uvažovanie o stredovekej literatúre je v podstate nevyvážené. Pri koncipovaní jednotlivých períod literárneho stredoveku uplatnil vo svojich Dejinách literatúry slovenskej rozdielne prístupy. Jeho úvahy o veľkomoravskej kultúre, ktorú spájal s politickým a vzdelanostným pokrokom, majú charakter syntézy. Usiloval sa v nich vyrovnáť najmä s mýtizáciou tohto obdobia. („*Nechceme sa pustiť svodnou cestou.*“) Literatúrou nasledovných storočí stredoveku sa zaoberal do tej miery, nakoľko mu to jej fragmenty umožňovali. Teda explicitne povedané iba v nej „zažihál svetlá“.⁵

Z hľadiska genologického upriamil pozornosť najmä na žánre ľudovej slovesnosti, na ich „kompozičné umenie“ a „etickú vyrovnanosť“. Zaujala ho indoeurópska a staroslovanská podstata ľudovej slovesnosti. Upozornil na nánosy európskej literárnej tradície (rytieraška romantika). Vzhľadom na odlišný estetický kód staršej literatúry náležitý význam pripisoval Krčméry aj náučným žánrom. („*Vedecská spisba patrí istým spôsobom tiež k dejinám literárnym, ale je zároveň osobitnou sférou.*“⁶) Napriek ruptúram v Krčméryho pohľade, ktoré boli spôsobené najmä faktografickou a materiálovou medzerovitosťou, mnohé z jeho téz potvrdil ďalší – prinajmenej archeologický a umenovedný – výskum.

Úvahy o stredovekej literatúre spájal Krčméry často s poznámkami o dobovej mentalite a predstavách. Napríklad na margo literárnej pamiatky veľkomoravskej proveniencie, prekladu oktoicha (Hospodine, pomiluj ny) napísal : „... v krátkej forme zhrnuje napodiv všetko, čo človeka jej doby zaujímal. Je v nej nebo i zem, Boh i svet, ako dva póly Kristovou smrťou preklenuté, a zároveň vlasť zemská v hojnosti a mieri.“⁷ V súvislosti s profilovým žánrom stredovekej literatúry – s legendou – uviedol: „*Legendsy v kruhoch vyšších rytierskeho stredoveku čítali sa tak, ako sa dnes čítajú napr. Bratia Karamazovovci. Stredoveký človek mal v nich analýzu seba samého i analýzu vesmíru. Ony boli jeho metafyzikou i jeho psychológiou.*“⁸ Pokiaľ ide o vzťah stredoveku k iným literárnym períodam, literatúru chápal Krčméry celostne. Napríklad v súvislosti s trópom alegórie „rovnaké bizarnosti“ vnímal v poézii stredoveku i symbolizmu.⁹

Pre Krčméryho pohľad na slovenský literárny stredovek bolo príznačné tiež vedomie spätosti literatúry s výtvarným umením. Staršia literatúra totiž v mnohom predznamenávala vývin vo výtvarnom umení: „*Lenže nezabúdajme, že to, čo architektúra tvorila, je zrkadlom myslenia a čítania, ktorého prvým výrazom bola literatúra. Napred bib-*

⁵ KRČMÉRY, Š.: *Dejiny...* Ref. 1, s. 67.

⁶ Ref. 1, s. 33.

⁷ Ref. 1, s. 56 – 57.

⁸ Ref. 1, s. 74.

⁹ Ref. 1, s. 27.

lia, ktorá určila napr. výtvarnú tematiku celého stredoveku, potom interpretácia biblie, úradná akosi, v jednotlivých vekoch, ako sa zrkadlila i v liturgii a choráli, napokon literatúra legiend, ktorá obsah biblie ľudsky dokresľovala.“¹⁰ Pri dodnes pretrvávajúcich hiátoch v našej literárnej pamäti môžu práve dejiny výtvarného umenia a architektúry napovedať viac o motivických prvkoch a tematickej skladbe literatúry.

Krčméry si teda všimol estetickú a ideovú podstatu stredovekej literatúry. Pre jeho literárnohistorickú optiku bol však príznačný aj istý etický pátos. Doklady mravných kvalít národa nachádzal predovšetkým v ľudovej slovesnosti. Etické u neho zavážilo rovnako pri tvorbe profilov významných historických osobností, podávaných v rámci literárnohistorickej reflexie (Kocel, Hus), alebo prítomných v epickom rozprávaní (Svätopluk, kráľ Matej, rytier Donč). Čo ako literárny historik mohol Krčméry mnohokrát iba naznačiť, dopovedal ako prozaik (Tamenus, O troch rytieroch). Jeho legendy majú – zdá sa – charakter cielenej historickej výpovede. Pripomínajú autorskú stratégiu Umberta Eca (realizovanú o vyše polstoročie neskôr).

Svojou vierou v pevný charakter a citlivé srdce prejavil Krčméry mimoriadne porozumenie pre vnímanie ľudskej individuality. Bol jednoznačne človekom ideálov. Popri ukotvenosti v ideách sa jeho práce nevyznačujú výraznou metodologickou uvzatosťou. Nie sú výsledkom nejakej exkluzívnej stratégie bádania. Krčméry postupoval skôr intuitívne, nechával sa viesť vlastným jemnocitom a vycibreným vkusom. Kľúčom k pochopeniu Krčméryho tvorivej metódy zostáva – podľa môjho názoru – jeho vlastné chápanie spisovateľskej osobnosti P. J. Šafárika, na ktoré už dávnejšie upozornil A. Matuška:

„Vedecké dielo Šafárikovo ukázalo, že nie je toľká priepasť medzi vedou a poéziou, ako sa mu zdalo v jeho mladosti. Keď sa rozhodol zanechať poéziu, a obrátiac sa tvárou k ‚pravdivému bohu‘, venujúc sa štúdiu vedeckému a práci učenej, azda ani nebol povedomý, že preniesol so sebou do nového svojho sveta básnickú dušu svoju celú, neporušenú. Ona dala mu vidieť i vo vede kontúry vše až apokalyptické, ona dala básnickú silu dikcii jeho a učenému dielu teplotu.“¹¹

Podstata Krčméryho výpovede o slovenskom literárnom stredoveku spočíva v rámci, náznakoch a podnetoch. Nie všetky z nich sme dodnes stihli primerane zúročiť.

¹⁰ Ref. 1, s. 65.

¹¹ KRČMÉRY, Š.: *Výber z diela. III.* Bratislava : SVKL 1954, s. 36 – 37.